

คอลัมน์ "จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง"

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันศุกร์ที่ 4 มีนาคม 2537

เครื่องจักรกลแห่งวิชาการ

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

เครื่องถ่ายเอกสาร ซึ่งเคยส่งเสียงในยามทำงานอย่างหึกโหม บัดนี้เงียบเสียงลงตามฤดูกาล ผลของการหึกโหมทำให้เครื่องถ่ายเอกสารจำนวนมากชำรุดเสียหาย ร้านถ่ายเอกสารทั้งหลายขมิ้นซ่อมแซมเครื่องจักรกลแห่งการทำมาหากินของตน เพื่อรอรับฤดูกาลใหม่ที่กำลังย่างกรายมาในไม่ช้านี้

นับตั้งแต่มนุษย์ประดิษฐ์เครื่องถ่ายเอกสาร โดยที่มีพัฒนาการอันรวดเร็วทั้งในด้านประสิทธิภาพและด้านต้นทุนการผลิต มนุษย์ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภค อย่างน้อยในประเทศไทยผมเห็นอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นจำนวนมากที่เป็น 'หนอนหนังสือ' เปลี่ยนแปลงแบบแผนการซื้อหนังสือ สำหรับอาจารย์บางคน หนังสือบางเล่มมีราคาสูงกว่า 50% ของเงินเดือน หากพ่อแม่ไม่รวย หรือไม่มีบุญหล่นทับได้รับมรดกจำนวนมาก ก็คงยากที่จะทนจ่ายซื้อหนังสือราคาแพงเช่นนี้ได้ สำหรับผู้มีลูก ก็คงต้องชั่งน้ำหนักระหว่างการซื้อหนังสือราคาแพงกับการใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงลูก

หนังสือและตำรับตำราทางวิชาการมีราคาถีบตัวสูงขึ้นภายหลังวิกฤติการณ์น้ำมันครั้งแรกในปี 2516 ราคาหนังสือยังทบทวีภายหลังวิกฤติการณ์น้ำมันครั้งที่สองในปี 2522 ในช่วงเวลาเดียวกับที่เกิดวิกฤติการณ์น้ำมันนี้เอง การพัฒนาเครื่องถ่ายเอกสารก็รุดหน้าไปเป็นอันมาก ไม่เพียงแต่ในแง่ของความคมชัดเท่านั้น หากยังก้าวไปถึงขั้นการถ่ายภาพสีได้อีกด้วย นอกจากนี้ ต้นทุนการถ่ายเอกสารก็ลดลงอีกมาก จากอัตราสูงกว่าแผ่นละ 2 บาท เหลือเพียงแผ่นละ 0.50 บาท โดยที่บางร้านรับถ่ายเอกสารในราคาต่ำกว่านี้

ผมจำได้ดีว่า เมื่อค่าถ่ายเอกสารเหลือเพียงแผ่นละ 50 สตางค์นั้น เพื่อนร่วมงานของผมที่สำนักท่าพระจันทร์พากันถ่ายเอกสารตำราเศรษฐศาสตร์ภาษาต่างประเทศเป็นเล่มๆ ยิ่งเมื่อข้ามไปท่าพระานนท ผมเห็นนักศึกษาและอาจารย์วิชาแพทยศาสตร์ถ่ายเอกสารตำราแพทย์เป็นลังๆ กิจกรรมบริการถ่ายเอกสารจึงเฟื่องฟูทั้งสองฟากฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา

การที่หนังสือภาษาต่างประเทศมีราคาแพงขึ้นมาก ประกอบกับการที่ต้นทุนการถ่ายเอกสารลดลงมาก ทำให้พฤติกรรมของผู้คนในชุมชนวิชาการแปรเปลี่ยนไป 'หนอนหนังสือ'

ซื้อหนังสือน้อยลงแต่หันไปถ่ายเอกสารแทน ยิ่งการเข้าปกหนังสือมีวิทยากรอันรุดหน้าและต้นทุนลดลงด้วยแล้ว ยิ่งเป็นตัวกระตุ้นให้การถ่ายเอกสารหนังสือเล่มขยายตัวมากขึ้น

ผมแน่ใจว่า ความก้าวหน้าของเครื่องถ่ายเอกสารเป็นประโยชน์แก่ผมและเพื่อนๆ ในชุมชนวิชาการ อย่างน้อยที่สุดก็ช่วยเกื้อกูลในการแสวงหาความรู้และการถ่ายทอดความรู้จากต่างประเทศ ผมและเพื่อนๆ ไม่ต้องไปแย่งชิงจับจองหนังสือในห้องสมุด ด้วยการนำหนังสือไปถ่ายเอกสารแทนการซื้อหนังสือเช่นนี้เอง ผมมีความรู้สึกที่ว่า อำนาจในการซื้อหนังสือมีมากขึ้น แม้เมื่อเทียบกับภาวะการณ์เมื่อ 20 ปีที่แล้วก็ตาม ด้วยเงินเพียง 500 บาท ผมสามารถถ่ายเอกสารหนังสือได้ถึง 2-3 เล่ม โดยที่ที่มีการเข้าปกเหมือนกับหนังสือโดยทั่วไป แต่เงินเพียง 500 บาทเมื่อ 20 ปีที่แล้วอาจซื้อหนังสือได้ไม่ถึง 3 เล่ม

การถ่ายหนังสือเป็นเล่มๆ นั้นถือเป็นการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินทางปัญญา หากผมเป็นผู้เขียนหนังสือเหล่านั้น ผมคงไม่พอใจที่มีผู้นำหนังสือของผมไปอัดสำเนา พฤติกรรมเช่นนี้ทำให้หนังสือของผมขายได้น้อยลง และกระทบต่อรายได้ของผมด้วย อย่างน้อยที่สุดก็ทำให้การตีพิมพ์ครั้งที่สองต้องทอดเวลาเนิ่นนานออกไป

ถึงผมจะตระหนักดีว่า การถ่ายหนังสือเป็นเล่มๆ เป็นการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินทางปัญญา แต่ผมก็จะยังคงมีพฤติกรรมเช่นนี้ต่อไป ตราบเท่าที่รัฐบาลยังมีได้ถือเป็นพฤติกรรมที่ผิดกฎหมาย ผมมีเหตุผลที่เข้าข้างตนเองบนพื้นฐานของความเห็นแก่ตัวว่า ผู้ที่มีอาชีพเป็นผู้นำทางปัญญาของสังคมเช่นผมและเพื่อนๆ ในชุมชนทางวิชาการจำเป็นต้องได้รับการเกื้อหนุนให้สามารถรับการถ่ายทอดความรู้จากต่างประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ สังคมไทยจะรุดหน้าไปได้อย่างไร หากผู้คนในสังคมมีปัญหาในการติดตามวิทยากรที่ก้าวหน้าในต่างประเทศ หากรัฐบาลต้องการบังคับใช้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาในกรณีนี้ รัฐบาลควรจะมีมาตรการในการทำให้ตำราวิชาการที่นำเข้ามาจากต่างประเทศมีราคาถูกลง หรือมีเงินนั้นก็ต้องหาทางปรับโครงสร้างเงินเดือนหรือให้เงินอุดหนุนแก่อาจารย์มหาวิทยาลัยในการซื้อหนังสือวิชาการ

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในด้านการถ่ายเอกสาร นอกจากจะมีผลกระทบต่อพฤติกรรมการซื้อหนังสือของ 'หนอนหนังสือ' แล้ว ยังมีผลกระทบต่อวัฒนธรรมการเรียนรู้อีกด้วย

ผมมีความเข้าใจว่า วัฒนธรรมการเรียนรู้จากการอ่านหนังสือมิใช่วัฒนธรรมของชาวไทยที่เป็นสามัญชนแต่โบราณ หากแต่เป็นวัฒนธรรมของชนชั้นสูง ราชสำนักจึงเป็นแหล่งผลิตวรรณกรรมที่สำคัญ แม้จะมีวรรณกรรมชาวบ้านจำนวนมาก แต่ติดขัดในด้านเทคโนโลยีการเผยแพร่ วรรณกรรมชาวบ้านจึงไม่แพร่หลาย ในสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ วัฒนธรรมการเรียนรู้จึงอาศัยการบอกเล่าเป็นสำคัญ ยิ่งคนสมัยโบราณมีความรู้ลึกหวงแหนวิชาด้วยแล้ว การจารึก

วิชาความรู้เป็นลายลักษณ์อักษรจึงมีไม่มาก การถ่ายทอดวิชาอาศัยการบอกต่อกันชนิดปากต่อปาก โดยที่มีกระบวนการกลั่นกรองผู้รับการถ่ายทอดอย่างเข้มงวด แม้จะไม่ใช่ทางการก็ตาม จารีตการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวนี้ทำให้เทคโนโลยีชาวบ้านไม่พัฒนาเท่าที่ควร และในหลายต่อหลายกรณีหยุดอยู่กับที่ หรือสูญหายไปในบางกรณี

ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมการเรียนรู้อาศัยการบอกเล่าชนิดปากต่อปากเช่นนี้เอง เมื่อสังคมไทยรับระบบการศึกษาแบบตะวันตก สังคมไทยมีปัญหามากในการรับวัฒนธรรมการเรียนรู้จากการอ่านหนังสือ เพราะการอ่านหนังสือมิใช่วัฒนธรรมพื้นฐานของประชาชนชาวไทยโดยทั่วไป แม้ในหมู่นักศึกษาระดับอุดมศึกษา จะมีผู้ซึมซับวัฒนธรรมการอ่านหนังสือเพียงน้อยนิด ความข้อนี้มิใช่เรื่องน่าประหลาดใจ เพราะในหมู่อาจารย์มหาวิทยาลัยนั้นเอง ก็มีผู้รับวัฒนธรรมการอ่านเป็นวิถีชีวิตจำนวนน้อยนิดเช่นเดียวกัน การขาดวัฒนธรรมการเรียนรู้จากการอ่านหนังสือ นับเป็นเหตุปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การรับวิทยาการจากต่างประเทศมีความล่าช้าด้านเวลา (time lag) ยาวนานกว่าที่ควรจะเป็น

แม้อุตสาหกรรมการพิมพ์จะเติบโตอย่างมากในช่วงเวลา 30 ปีที่ผ่านมา แต่การเติบโตดังกล่าวนี้อาจให้ภาพการเติบโตของวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่บิดเบือนไป จริงอยู่คนไทยอ่านหนังสือมากขึ้น แต่การอ่านหนังสือที่ขยายตัวนี้เป็นการอ่านเพื่อความบันเทิงยิ่งกว่าการอ่านเพื่อการเรียนรู้ หนังสือบันเทิงเชิงรัสมยขายดี ในขณะที่หนังสือวิชาการหรือสารคดียังคงมียอดพิมพ์ 1,000-2,000 เล่ม ความข้อนี้เป็นจริงด้วย เมื่อพิจารณานวนิยายนำเน่าเทียบกับวรรณกรรมที่สะท้อนภาพชีวิตและสังคม เพียงเมื่อต้นเดือนกุมภาพันธ์ 2537 นี้เอง เมื่อสุชาติ สวัสดิ์ศรี จัดรายการ 'ช่างวรรณกรรม' เพื่อแจกรางวัล 'ช่อการะเกด' แก่ผู้เขียนเรื่องสั้นดีเด่น ณ หอศิลป์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีผู้เข้าร่วมรายการเพียง 20-30 คนเท่านั้น ซึ่งเทียบมิได้กับการแจกรางวัล 'ซีไรท์'

เมื่อศาสตราจารย์โทมัส ซิลคอก (Thomas H. Silcock) กล่าวถึงมหาวิทยาลัยไทยในปลายทศวรรษ 2500 ซิลคอกฉายให้เห็นภาพนักศึกษาที่ไม่เข้าห้องเรียนและไม่เข้าห้องสมุด เมื่อถึงฤดูการสอบไล่ ก็เพียงแต่ขอสมุดจดคำบรรยายจากเพื่อนไปลอก แล้วท่องไปสอบเท่านั้น ผู้คนจำนวนมากสำเร็จเป็นบัณฑิตด้วยวิธีการเช่นนี้

แม้ว่าเวลาจะผ่านไป 30 ปีเศษ แต่วัฒนธรรมการเรียนรู้ของนักศึกษาไทยก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญจากภาพที่ศาสตราจารย์ซิลคอกฉายให้เห็น กล่าวคือ นักศึกษายังคงไม่เข้าห้องเรียนและไม่เข้าห้องสมุด เมื่อถึงฤดูสอบไล่ ก็อาศัยสมุดจดคำบรรยายของเพื่อน แต่แทนที่จะต้องนั่งหลังขดหลังแข็งเพื่อลอกสมุดจดคำบรรยายดังเช่นที่ศาสตราจารย์ซิลคอกฉายภาพให้เห็นเมื่อ 30 ปีเศษที่แล้ว บัดนี้ ด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ

นักศึกษาสามารถใช้เครื่องถ่ายเอกสารในการ 'ลอก' สมุดคำบรรยายของเพื่อนได้ในเวลาอันรวดเร็ว ดังนั้น จึงมีใช้เรื่อนำประหลาดใจที่ธุรกิจบริการถ่ายเอกสารเฟื่องฟูสุดขีดในฤดูการสอบไล่ ในบริเวณสำนักทำพระจันทร์ มีร้านรับถ่ายเอกสารมากกว่า 20 ร้าน แต่ละร้านมีงานซุกในฤดูสอบ บางร้านถ่ายได้ถึงวันละ 15,000 แผ่นในช่วง 2 สัปดาห์ก่อนฤดูสอบ

แม้ว่าทุกวันนี้อาจารย์มหาวิทยาลัยจะให้ให้นักศึกษาอ่านบทความ เอกสาร และหนังสือประกอบการศึกษามากกว่าเมื่อสามทศวรรษที่แล้ว แต่วัฒนธรรมการเรียนรู้ของนักศึกษาก็หาได้พัฒนาในทางที่ดีขึ้น จะมีนักศึกษาจำนวนน้อยนิดเท่านั้นที่สนใจศึกษาด้วยตนเองตามคำแนะนำของอาจารย์ บางคนทำบทคัดย่อจากสิ่งที่ได้อ่าน และบทคัดย่อเหล่านั้นก็กลายเป็นคัมภีร์ที่นักศึกษาอื่นๆ ขอไปคัดลอกด้วยเครื่องถ่ายเอกสาร

ในการทำงานเดียวกัน แม้ทุกวันนี้ศึกษามีภาระในการเขียนรายงาน สารนิพนธ์ หรือภาคินิพนธ์มากกว่าเมื่อสามทศวรรษที่แล้ว แต่ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศช่วยเกื้อกูลการผลิตรายงานด้วยกระบวนการ 'กรรไกรและแปรงเปือก' อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน สิ่งที่นักศึกษาจำนวนมากกระทำกันเป็นปกติวิสัยก็คือ การถ่ายเอกสารจากต้นฉบับที่ต้องการ แล้วใช้กรรไกรตัดต่อ เสร็จแล้วปะติดด้วยแปรงเปือก เพื่อพิมพ์เป็นรายงานต่อไป

สังคมไทยมี 'บัณฑิตซีร็อกซ์' (Xerox Graduates) นับตั้งแต่เริ่มมีระบบมหาวิทยาลัย แต่เดิมการซีร็อกซ์เป็นกระบวนการที่อาจารย์บอกให้นักศึกษาจดคำบรรยายในชั้นเรียน เมื่อผมเข้าศึกษาในสำนักทำพระจันทร์ในปลายทศวรรษ 2500 ผมยังมีโอกาสพบนพบอาจารย์ประเภทนี้ บัดนี้ด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ นักศึกษาส่วนใหญ่ได้อาศัยกระบวนการ 'การอัดสำเนาความรู้' เพื่อไต่เต้าเป็นบัณฑิต 'บัณฑิตซีร็อกซ์' จึงปรากฏทั่วทุกหัวระแหง ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งกำลังเซาะกร่อนวัฒนธรรมการเรียนรู้จากการอ่านหนังสือในโลกตะวันตกจะยิ่งทำให้การปลุกฝังวัฒนธรรมการอ่านหนังสือในสังคมไทยเป็นไปได้ด้วยความลำบากยิ่งขึ้น

บัดนี้ อาจถึงเวลาที่จะต้องเปลี่ยนแปลงจารีตการไหว้ครูในสถาบันอุดมศึกษาจากการกราบไหว้ครูที่เป็นปูชนียบุคคลมาเป็นการกราบไหว้เครื่องถ่ายเอกสาร หากปราศจากเครื่องจักรกลแห่งวิชาการดังกล่าวนี้ สัมฤทธิผลทางการศึกษาในระดับอุดมศึกษาจะต้องลดลงอย่างแน่นอน การทดลองกระทำได้ง่ายๆ ด้วยการที่รัฐบาลไทยฝ่าฝืนกฎข้อบังคับของ GATT ประกาศห้ามนำเข้าและห้ามผลิตเครื่องถ่ายเอกสารเป็นเวลา 5 ปี!